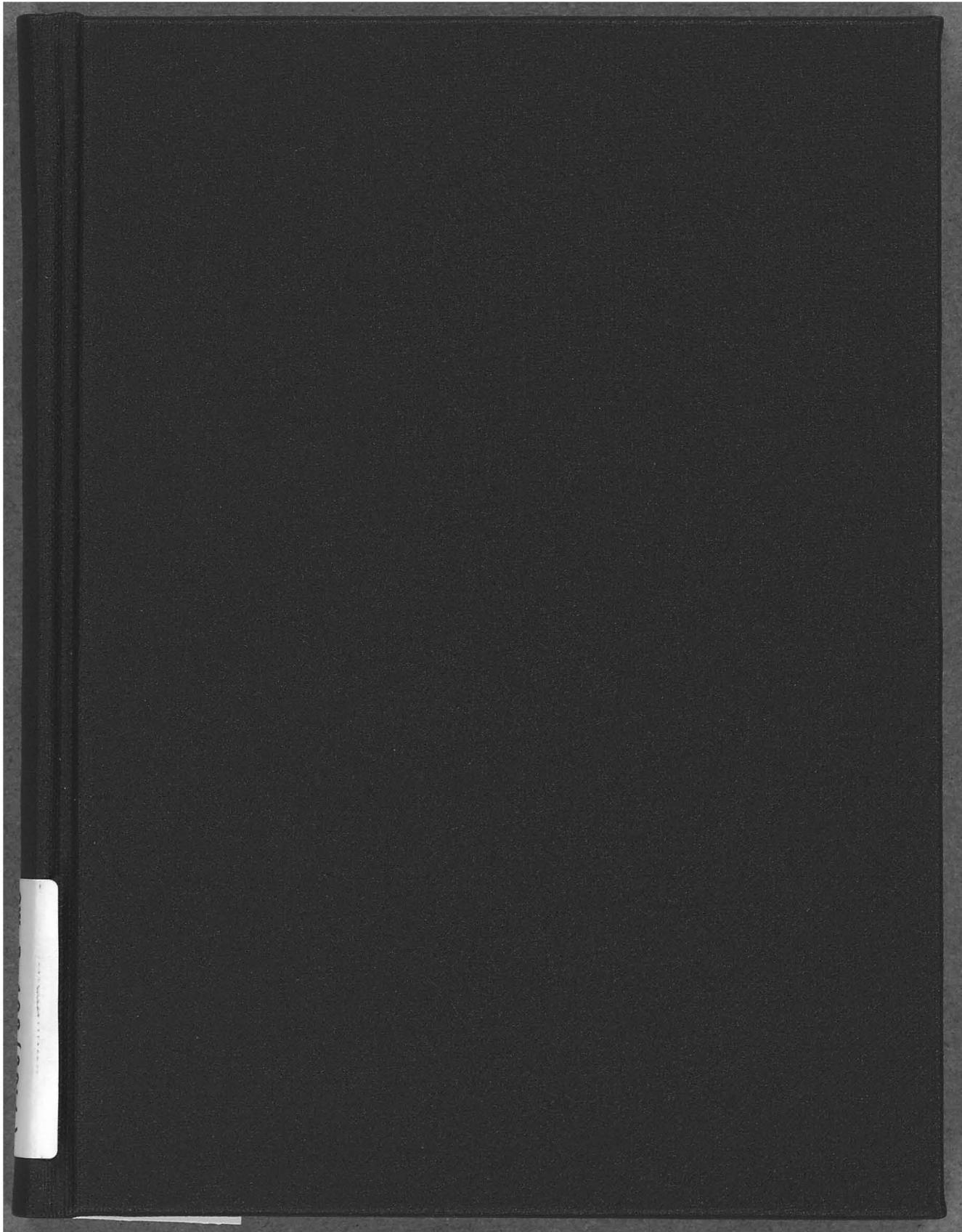

Citation:

Gerard Noodt, Jurisconsulti, Dissertatio de religione ab imperio jure gentium libera, edition Habita in
Academia Lugduno-Batava a.d. VI. Id. Febr. A. MDCCVI. C V M
abiret Magnifici Rectoris munere, volume

BIBLIOTHEEK RU GRONINGEN

1731 5322

Conserveringsprojekt

1994-1998

Bibliotheek RU Groningen

C

Bibl

DWB 100
(30)

~~90~~
2455
158

Index Nominum & Materiarum.

1. G. C. Nooit Hete. De Religione ab imperio
jure libertatum libera
2. J. Berg. Problema iuris gentium
etc.
3. B. M. Badenius. De Occasione legitima
timis que fit perduelle
querela aetractionis.
4. M. J. H. Kramer. De aequitate in probabi-
libus ex ample cunctis
speciis illustrata.
5. G. Penterman. Ad Regulam fatouinam.
6. J. D. Autzen. De Testamento per agnat.
Si hered. mystic. sed i. Pr.
restituto.
7. C. H. Stoltenberg. De Septicundo legum
civilium.
8. J. L. Schubert. De Obligatione Pleinjo-
tentiarie erga Principes
et Rempublikam.
9. D. Stuvenburg. De differentiis iuris Romani
ac provincialis Ostrogothici
in cunctione Gentium.
10. J. J. Badenius. De Act: injur: recantati:
ex albo Action: rei personae
cor: expungenda.
11. A. P. Wasmuth. Ab iur. De jure Dotum.
12. W. R. a Lender. De officio dotandi suam
progeniem.
13. F. C. M. Merkelsbach. Criminalia fundamenta
quibus iura magistratiorum
imprimis iure publico primum
et aggravatio in tribunis.

~~2455~~

~~158~~

Index Nominum & Materiarum.

1. G. C. Nooit Hato. De Religione ab imperio
jure gentium libera.
2. J. Berg. Problema iuris gentium
etc.
3. B. M. Badenius. De Occasione legitima
tioneis quae fit per publice
quem in utrinconiam.
4. M. J. H. Kramer. De aequitate in probabi-
libus exemplis cunctis
specie illustrata.
5. G. Penterman. Ad Regulam fatouianam.
6. J. D. Antrem. De Testam. et hereditate per agnat.
Successore nuptio, sed & f. Pri-
vestituto.
7. H. Stotternberg. De Septicordia legum
privatum
8. J. E. Schubert. De Obligatione Pleinpo-
tentiae erga Principem
et Rempublicam.
9. D. Stevenburg. De differentiis iuris Romani
ac provincialis Officiorum
in cunctione Constitutione.
10. J. P. Badenius. De Act: injur: reiactat:
ex albo Aktion: rei persecu-
tor: expungenda.
11. A. P. Walmarkt. obligatio. De jure Dotum.
12. W. R. Adendorf. De officiodotandi sum
progeniem.
13. F. M. Merkelebach. Uenientia fundamenta
curibus iusta max estatis
imprimis inter pueris pueris
et aggratione di multitudine.

14. J: H: Kerkelbach. De Iure Naturali
optimæ ~~gratiae~~ ^{gratiae} et rationis
Christianæ prædictæ

15. J: G: Wickens. De ~~prædictis~~ ^{prædictis} Naturalijs
et rationib[us] ^{rationib[us]} et progressu
imperceptib[us].

16. J: A: Röell. Oratio De formando
jura Naturalia et civilis
Stoico.

Ou 81. 3.

GERARDI NOODT,
JURISCONSULTI,
DISSERTATIO
DE
RELIGIONE
AB IMPERIO
JURE GENTIUM LIBERA,
Habita in Academia Lugduno-Batava
a. d. vi. Id. Febr. A. MDCCVI.

c v m

abiret Magnifici Rectoris munere.

LUGDUNI BATAVORVM,
Apud FREDERICUM HAARING,
MDCCVI.

UBQ

GERARDI NOODT,

JURISCONSULTI,

DISSESTITO

DE

RELIGIONE AB IMPERIO

JURE GENTIUM LIBERA.

DEPOSITURUS, AA, solenni more annuum principis Academiæ magistratum, quod convenit celebritati diei, majestati loci, & dignitati concionis, quam frequentis, tam nobilitate, sapientia, atque eruditione, illustris, statui, pro mediocritate ingenii, obviam ire sententia existimantium, ulli fas esse homini, aliis imperare aut vetare quem Dei cultum, pigritiamque parendi bello aut jurisdictione coercere. Magni res est ponderis, nec minoris moliminis, conjicere ac finire litem, quæ orbem terrarum, quæ omnia secula, omnesque homines, complectitur; in

A 2   qua

4 GERARDI NOODT DISSERT.

qua libertas s^epe cum imperii , plerumque cum veri, reverentia committitur , & utriusque eo justior videtur causa , quod ad partes quoque vocatur Deus : cuius sacra ac cæremoniæ religionis errore ac discidio violentur: usque adeo , ut ejus atrocitatem sacrilegii non dicam ratio & communis sensus , sed ipsa sentire elementa existimentur. An quis ambigat , verum , idemque summum , contemni Numen ; cum falsum colitur ; aut sacra rite tradita negliguntur ; & mysteriis novis ac maleficiis vetera & salubria mutantur ; simul mali mores , s^epe & scelera turpia atque improba religionis sacramento inducuntur ; tum disputandi licentia & contumacia inflexibili atque indomita efficitur , ut dissidiis , turbis , seditionibus , conciliabulis , publicum otium , & quodammodo naturæ fœdus , interpelletur ? At jam placet , hæc monstrahorrenda , infanda , impia , e républica atque ab hominum societate summis viribus atque omnibus opibus ejicit : nec quid nimis durum , crudele , asperum , eradicando tanto malo , & servandis hominibus , comparari : imo , si pœnarum tormentorumque genera ordine exponantur , omnia sceler-

sceleris indignitate nimium quantum superari : sed neque sexui , neque ætati , neque sanguinis affinitatisve necessitudini , neque conditioni summæ aut infimæ , neque vivis aut mortuis , parcí atque indulgeri oportere: quin fidem , amicitiam , humanitatem , clementiam , quæ his exhibeatur , ad exemplum pertinere. Neque hæc intra verba constitere. res facta est : cuius experta vim ac severitatem sunt vetusta tempora , neque nova , ac ne nostra quidem , ignorant. quid refert , singulos adferre homines , cum gentes nationesque concusserit? testis Asia , testis Africa ; testis Europa. Americam quoque tot seculis incognitam ac vix repertam deprehendit.

At mihi visum , AA , sententiam tam duram , tamque immitem , non a ratione , neque a Dei hominumque studio , verum ab avaritia , ambitione , & dominandi libidine , proficiisci: nec vestræ conyenit verecundiæ , aut meo erga humanitatem affectui , ut sinam , homines ab hominibus verbis ac nominibus decipi. hæc danda opera ; ut , quod e re omnium est , omnibus liqueat , severitatem quæ hactenus Dei & egregii publici venera-

A 3 tio-

6 GERARDI NOODT DISSERT.

tione tegitur , cum detracta veste , nuda & sine fuco oculis atque animis vestris occurret , quanta quanta est , nil nisi superbiam atque improbitatem esse. qua (ut mittam mutua Christianorum Gentiliumque odia , tum ipsorum in primis in se invicem fævientium furorem Christianorum) etiam Anacharsis , & Socrates , denique homines virtute , sapientia , doctrina , emendatissimi , cum omni vacui sunt non crimine tantum , sed & criminis suspicione , specie vindicandæ divinæ humanæque majestatis , misere ac nefarie impenduntur.

Intelligo , AA , me ingredi iter plenum invidiæ , odii , & calumniæ ; si dicendum foret apud eos quorum interfit , liberos homines tam deformi premi servitute. Sed bonum factum , quod ut sperem , vobis non ingratum fore examen tanti , tamque ardui , negotii , nec minus summis , quam infimis , periculo-
fi , Dei beneficio , & virtute majorum nostrarum , fortissimorum hominum , adepti sumus : qui neque sanguini suo , neque opibus , pepercerunt , ut infamiam temporum expungerent ; & servitutem æque injustam , ac fœdam atque indignam , de liberis cervicibus

bus dejicerent; & tam nobis, quam omnibus bonis ac sapientibus toto orbe, admirationi essent. Date igitur felicitati temporis, ut fas sit Jurisconsulto, in atrio libertatis Batavæ agere causam generis humani, & ex sanctissimo Naturæ ac Gentium Jure loqui pro libertate reipublicæ illius majoris quæ Dei & hominum societate conjungitur; nec fere monte aut flumine, aut exiguis spatiis, sed demum oceano & solis via, terminatur.

Sic enim censeo, AA, religionem unicuique nostrum Dei munere concedi; ab ejusque motu atque instinctu pendere: cæterum liberam esse, & extra imperium positam: adeo neminem invitum aut ignorantem alicui adjungi sectæ; nec magis quem, ut in eam intret, aut in ea maneat, eive cui adhæret, in omnibus & per omnia consentiat, armis vel legibus cogi posse humano jure. Naturam spectemus: inde enim incipiet oratio. quid est æquius aut justius, quam ut suam quisque rem suo agat arbitrio? an quis nescit, omnes homines, statim ac nati sint, ita sibi commendari, ut velint nolint sua sequantur commoda, & mala declinent?

is.

8 GERARDI NOODT DISSERT.

is porro affectus non est proprius humani generis. omnium communis est animantium, sive in aëre volent, sive in mari natent, sive in terra ambulent. scias, eum a mente illa divina & provida a qua est universi origo mundi, ipsis infundi seminibus, jusque & normam agendi omnibus sine discrimine inde ab initio ostendere. Etsi præcipuum est humani generis decus, quod placuit magnifico ac sapientissimo rerum opifici Deo, cum hominem faceret, eum ornare facultatibus non tantum corporis, sed animi quoque; ut neque arietaret continuo, neque incerto vagaretur errore, neque præcipite ac temerario ferretur impetu ad id quod primo blandiretur adspectu; sed ut duce ratione, ubique, tamquam in clara incedens luce, de comparatione sumeret consilium; & verum ac solidum, nec facile peritum, bonum a fallace, imaginario, & sub iictu doloris ac pœnitentiæ posito, quasi causa cognita, distingueret.

Hoc, AA, principium, hic fons, omnis divini atque humani juris; ea lex prima & summa, constans, immutabilis, apta omnibus temporibus, locis, causis, cujusquam vi, pa-

cto,

Eto, imperio, infringi, tolli, obliterari, debet, aut potest? Sed in his quæ ad corporis bona pertinent, certissimi res usus est; ubi de vendendo locandove prædio, ubi de instituto vitæ & civilibus artibus quibus se quisque tueatur, in consilium itur, sive officium malit, sive picturam sculpturamve admiretur, sive rusticā delectetur, sive negotiacione terrestri aut maritima opes quærat, sive magis literis & sapientia pectus impletat, singuli sibi relinquuntur; nec aliud indignatur, alium de sua re, prout ei sedeat, libere decernere.

Cur non idem in religione observamus? cum illa præsertim non fortunæ bona, tenuia, fluxa, & brevis momenti, sedetur, sed animo prospiciat, & ad finem bonorum, veramque & propriam felicitatem, adspiret; ad quam evadere, nisi Dei societate quæ non verbis, non literis, non donorum ac sacrificiorum ostentatione, non denique quali corporis opera, sed animo solo, & pura voluntate, perficitur, plane non possumus.

Nam quid dicam, ad hoc tam horribile & grande secretum omnes gentes nationes,

con-

B que

ro GERARDI NOODT DISSERTA

que inde ab ortu solis ad occasum tam multis, tamque diversis, decurrere itineribus, ut enumeraturo singula neque dies sufficiat, neque lingua? Illud non silebo, quod in etiam notabili ac multiplice opinionum discipularumque varietate nihil tam certum est, quam quod suam quisque amat & laudat, alienam plerique despiciunt, quidam & impietatis damnant. Tantum valet institutio qua imbuta infantia sit, aut exulta firmior atas. quamquam ea sit; ut, cum universi affectui dent decreta, nec tam de veritate folliciti sint, quam coloribus studeant quibus utcunque servetur sectæ auctoritas; paucorum judicium sit, quid stare, aut cadere, debeat; plures sanctius ac reverentius putent, dei rebus tam sublimibus credere, quam scire.

Nil accuso, AA, nil queror. magna ratio suaderet, ut altius spectemus; & quo certius fortiusque profligemus illaudatae impotentiam tyranidis, rem tanti momenti qua nulla est majoris, non levitate popularis erroris, sed admiratione divinæ sapientiæ, aestimemus. quam enim humano generi vindicamus libertatem adversus hominum vim atque

que injuriam, inevitabilis intelligitur necessitas; si cum homine Deum comparemus. Non est mihi animus, longe petere argumenta, nec diu vestram suspendere exspectationem. ipsos vos testor, vos, inquam, qui adestis, an non quotidianis discatis experimentis, quam parum, imo quam nihil, per vos stet, quid animo volvatis vestro? dicitе, si potestis, licet; an quis cogitationes quas velit aut optet, inveniat sibi? an quis eas suo formet arbitrio? nonne incidunt unicuique continuo & invito & ignorantia? nonne singulis mutantur momentis non sponte ejus? & si exciderint, an revocari a fuga ullius diligentia aut arte possunt? Quod quo pertinere arbitramur, nisi ut intelligamus, neminem natum hominem, qualiscunque dignitatis, loci, aut fortunæ sit, mentis non dicam alienæ, sed suæ, potestatem habere verum unum ejus rectorem, dominum, atque arbitrum, esse immortalem Deum. illum hanc jure suo fingere ac formare ceræ more: nec quid ulli, præter obsequium, relinquere reliquum?

Proinde ne tumete qui vi & armis valetis polletisque. parcite communi humanitatis

B 2 con-

conditioni; nec temere irascamini religionis discidio: nil cogite; cminus sœvitè aduersus eos qui in re tam varia, tamque gravi & feria, quid sibi salutare sit, quod debent, animum suum naturæ lege adhibent judicem; & quod is jubet aut prohibet, tam necessario, quam sine exceptione, sequuntur. quid hæretis? nonne intelligitis, cum religionem sacramento adigitis, atque imperii necessitati subjicitis; nec patimini, alios quas de rebus divinis sortiuntur cogitationes suo jure & Dei arbitrio habere, vos non modo aduersus homines esse injustos, sed etiam Gigantum more impia cum Deo bella gerere? An difficile tantæ fuisset majeſtati, si ei placuiffet, omnem humani generis religionem sub unam coarctare formulam, unam omnibus de religione inspirare opinionem: sicut omnibus parem dedit ſenſum boni & mali, ſitis & famis, frigoris atque æftus? Quod ſi mavis, cum re tam venerabili ingenium Arithmeticæ conferre artis: nonne convincimur vel ejus auctoritate exempli, Deum circa ſui cultum potuisse quod in numeris effecit? in quibus quia eumdem omnibus formavit veri intellectum,

ea

ea est gloria pulcherrimæ artis & humanis usibus necessariæ ; ut, si ad certas regulas omnes exigantur scientiæ, una omnes superet ; & omnibus locis, omnibus temporibus, apud omnes peræque homines, Belgas, Britannos, Germanos, Italos, Hispanos, Gallos, Afros, Indos, Scythas, Americanos, sine discrimine conditionis, fortunæ, sectæ, si ad digitos descendant, duo & tria, verbi gratia, faciant quinque ; eamque veritatem nulla lis, sive odio, sive superstitione, sive avaritia, sive ambitione, sive qua alia libidine, moveatur, confundere possit. Sed o immensa, o admirabilis, Dei sapientia ! quam parum est nostrarum virium, tua investigare consilia ! quam certo ea revereri debemus, etiam cum causam ignoramus ! aliud tibi in numeris, aliud in religione, placuit. Proinde quantæ est aut dementiæ, aut arrogantiæ, quam Deus Optimus Maximus i cuius summum in animos imperium est, voluit suæ materiem esse benicitatis, hominem aliquem levem aut stultum, certe iniquum atque injustum, facere suæ occasionem sævitiae ? Verum habeant sibi qui sic sentiunt, res suas mihi ad naturam rerum, ut decet,

B 3 atten-

¶4 GERARDI NOODT DISSERT.

attendenti semper visum est , eam non cum paucis honorem rationis communicasse, quo cæteris necesse esset , illis in veri inquisitio ne credere ; sed ut suo quisque judicio ute retur , ratione omnes instruxisse : nec tam proximum quid esse æquitati , quam quemque quæ sibi vindicat , ea alii non abjudicare. fecit enim natura pares quibus easdem dedit facultates : nec posuit alterum alterius utilitati judicem : quæ alterum alteri nullum prætulit . quare si tu vis , de tua salute tuo uti judicio ; jus est : dum mihi liceat , de mea , quod mihi videtur , statuere : aut si tu vis de mea sedere judex : nonne ego vicissim de tua tabellam dimittam ? Sed huc delabimur , ut in rebus divinis homo ab homine liber sit ; alterque alterum , si erret , comiter monere , & benignitate amicæ suasionis revocare in viam possit , relicta illi libertate faciendi quod ex ejus usu sit : cæterum invito exprimere religionem armis pœnisque ne queat : quia hominem homini prodesse , fas est naturæ lege ; officere ac nocere , flagitium est .

Sed quemadmodum nulli jus , sic nec causa , est alii præscribendi formulam religionis quam

quam nolit, aut prohibendi quam velit: nisi, Bacchanalium more, ad turbandom humani generis quietem falsis testimoniosis, dolis, cædibus, furtis, stupris, adulteriis, grassetur: nisi, quæ Pœnotum, aliorumque, immanitas fuit, pacis divinæ caufa vivos immolet homines pro quorum salute aliquin votis Deum fatigamus. quid enim magis congruit naturæ legi qua divini ac humani juris conjunctio censetur, quam hominem homini succurrere, & omni vi prohibere, ne magis errore superstitionis, quam dolo & scelere, spoliatur, torqueatur, juguletur, innocens? Sed si nihil tale sit; obsecro, quam reddas causam, quo minus eat animus liber, qua velit, semita ad finem bonorum? aut cur obstes ejus spei ac prudentiæ, neque tibi, neque aliis, damnosæ? quin tu, si vera est, utere: si falsa, neglige, aut ride: utcunque, quid te cogit, vetare religionem; ubi habet causam? quid patitur; cum non habet? est enim res animi & intellectus: qua nihil aliis seritur, aut metitur: tantum vertitur ejus commodum & periculum qui ea utitur: potestne vero sine rubore vir bonus, sanctus, religiosus, modestus, deni-

16 GERARDI NOODT DISSERT.

denique suum jus non libidine & viribus, sed ratione, metiri solitus, adeo malitiæ aut invidiæ indulgere, ut quam natura cuique dedit libertatem alii eripere aut accidere præsumat; si nullus inde ad eum redeat fructus, atque in ipsius commoditate subsistat? Non igitur est cuiquam jus aut causa, intercedere alterius sacris ad se aliosque non pertinentibus. contra est sua cuique ratio, suum jus, non aliud, quam quod putaverit, colere: nec se alicui sectæ, nisi suo consensu, addicere. alia imprudentibus obveniant, quædam invitis extorqueantur. in religione quæ Dei & hominum conjunctione finitur, non probari potest quod cogitur.

Nec minor est discedendi ab electa, quam fuit ad eam accedendi, libertas. quis enim est dignus societate divini fœderis: cum ejus Principem non amat fortiter; nec ultra verba est devotus numini majestatique ejus? sed nec iniquum est, eum qui boni sui gratia, & quidem summi atque infiniti, alicui se applicat sectæ, retinere inquirendi veri facultatem. non enim est sectæ reverentia, nisi factioni studemus, conjunctionis causa; sed opportunitas inveniendi boni quod præfert

fert secta. ea spes cum durat, retinet eum in societate ratio quæ induxit. quod si esse definit; jus est deferendi eam in qua quod quæsivit, non invenit.

Nec tamen id efficit, ut qui se religioso inserit corpori, suos mores, suamque vitam, suo fingat ingenio. Absit. non favemus licentiæ: nec damus jus sceleri aut libidini per causam libertatis quam amet Dei cultus. fatemur, necesse esse intranti heteriam, vivere ad formulam, in quam ea probabili ratione consensit. quæ enim potest sine lege ac disciplina florere aut stare? nulla. maxime vero eam decet quæ pudorem ac pietatem profitetur, quam vocat libertatem virtute & honestate circumscribere.

Quamquam cum ejus finis sit, non terræ ac maris opes corradere, aut ambitione & potestate inflari, invalescere, insurgere; sed mentem emendare, eoque divinæ spem pacis ac summam atque æternam invenire felicitatem: non aliis uti debet initiis, quam quibus conjungi Deo, ejusque fidem atque amicitiam sperare jure possit. Quod cum voluntatis atque animi sit; longe est, ut ad vim atque imperium spectare disciplina, aut

C domi-

18 GERARDI NOOPT DISSERT.

domini supercilium sumere, aut avaritiam ac saevitiam spirare, debeat. Mihi credite: non est opus superbia atque atrocitate: nec carcere, verberibus, cruciatu, cæde, vi, fit voluntas. causis agenda res est. his movetur, his delimitur, animus qui hominem Deo conciliat. quæ crudelitas invenit tormenta, corpus dolore vexant, animum non mutant; nec ad religionem conferunt, præter mendacia & fraudes: quibus placari, an decipi, atque eludi, Dei majestatem, si putemus: vereor, ne tam vanum fuerit, quam impium.

Omnis igitur religiosæ vis conjunctionis, omnis auctoritas, lenitate consilii, suasionis, doctrinæ, terminatur. ea si inanis sit, nec demat animo labem: abscedat a societate contumacia non audientis præcepta rationis. Illa, illa est, AA, religiosæ potestas fraternitatis; illa justa & probabilis coercitio. ultra excedere nequit; huc pervenire potest: resistente natura voluntarii confortii, ut invitos teneat. utique sicut privatis fas est, accedere aut renuntiare disciplinæ quam sibi utiliem aut inutilem arbitrentur: sic quid vetat, ipsam pari uti jure; dum ne ei quem ad-

admittere aut retinere recusat, legem odiorum indicat? et si enim qui in partes eunt, rupto disciplinæ vinculo, desinant ejus nomine & jure conjungi: tamen nil est, cur ideo, quod non sint ejusdem populares factionis, parum homines esse intelligantur; nec jam societate humani juris contineri cum enim naturalis ratio, tamquam tacita quædam lex, tueatur cunctos qui numquam in unam consenserunt religionem; cur tamquam viles negligat eos qui desierunt consentire? liceat mihi cum vestra venia, si qui aliter censeant, proclamare quasi publica generis humani voce: si qui velint, fibi commune cum his jus esse qui eadem concourtunt facta, cum aliis nolint; & hanc prætendant avaritiae, crudelitati, ac temeritati, causam; eos nil agere magnopere, nisi ut disciplinæ ac religionis imagine deleant bonitatem, justitiam, pudorem, fidem, & cætera quibus salus humani generis sustinetur; nec minus impii adversus Deum, quam scelerati & nefarii adversus homines, videantur: quia constitutam naturæ lege ac divina providentia inter homines cognitionem sine jure aut causa evertunt.

C 2

At

At sicut in naturæ statu, nondum inventis legibus, nec constituto civili jure, nullifas est mortali, sententiam ferre de Deo, deque ejus cultu; & contumacem bello, vi, armis, coercere: ita quo jure aut colore petat, in republica suam esse hanc judicandi ac puniendi facultatem Princeps? cum enim ex singulis colligatur civile corpus; potestne Principis videri quod singulorum non fuerit? at ne causa quidem est, cur plus Principi civili jure, quam singulis naturæ lege, concedatur? an magis Principis refert in civitate, quam singulorum ante inventam imperii maiestatem, quo quisque consilio aut sapientia, nulla alterius injuria, consultat animi saluti sui? quod si lubet, civilis societatis originem, causam, ac finem, considerare: præterea apparebit, non religionem & Dei cultum, sed humanæ metum injuriæ, per agros, silvas, solitudines, fusos, sparsosque collegisse mortales, & ex singulis populum civitatemque fecisse. nempe, ut qui corporis, membrorum, bonorumque, libertate per immanium, stultorumve, hominum ferociam non poterant uti frui tuto ac secure, admoniti dannorum periculorumque

rumque experimentis , juris & imperii societate coirent ; & communem omnium quietem mutuis viribus atque opibus domi forisque tuerentur. Hæc , AA , civilis conjunctionis origo , hæc causa , hic finis . hunc ob oculos habent qui in civitatem consentiant . hunc exspectant . hunc si obtineant , sua eis constat ratio : nec dubium ; quin , ut habeant , velint , Principi licere cuncta sine quibus is omnino obtineri nequeat . ita quidquid se huc fert , omnibus bonum , quidquid inde recedit , omnibus malum , videri debet . alterum imperat Princeps , alterum vetat ; & si contra fiat , læsam reipublicæ disciplinam pœnæ severitate ulciscitur . nec tam irascitur errori ; ne sceleri quidem : minusque fructum oculis ex aliena miseria capit . saltem in futurum providet . metuit , cavet . scit , omnes petere sibi commoda , & fugere noxia : neque interim , quid bona fide utile sit , aut inutile , fatis intelligere : alium avaritia corrumpi , alium libidine : hunc ira abripi , illum metu aut temeritate : paucos ratione in officio teneri : omnes aliquando affectu impelli : postremo quid restare , nisi ut pœna & metus malitiam aut fo-

C 3 cor-

cordiam castiget; & qui civilis societatis frumentum nescit aut contemnit, saltem intra modum communis omnium utilitatis disciplinæ asperitate cohibeatur: dum facta sceleris pœnæque comparatione, intelligit, nullam esse turbandæ causam reipublicæ; ubi nulla est utilitas.

Sed quemadmodum in hoc quod ad finem civitatis dicit, Principis imperium est: ita quod alio vertit, Principis modum excedit. cui enim bono longius, quam necesse sit, suæ porrigit auctoritatem potestatis? an volueret qui ei summam rerum detulerunt, sine ratione sibi auferri libertatem cujus servandæ gratia se præfertim legibus subjecere? ne putemus: non est inventa imperii reverentia, ut impedit, sed ut regat libertatem ad communem omnium usum: quos verum est in civitatem non alia venisse mente, quam ut omne quod illi neque noceret, neque prodesset, suæ cujusque libertati relinqueretur. Errare forsan me, atque etiam insanire, credetis, AA: si addidero, ne pudorem quidem & virtutem, tanta ac tam exigua humani generis ornamenta, omnino ac semper civilibus juberi legibus; nec quod

con-

contrarium est prohiberi. Quid tamen aut vero proprius est aut æquo? considerantibus, virtutem, pudorem, officia, a Principe non illa spectari parte qua pulcherrima sunt, ac Ædem Philosopho placent, sapientiæ studium, & bonæ mentis culturam perfectiōnemque, præceptorum diligentia profitentī. Minime non est Principis, doctrina ornare ingenia, nec affectuum contumaces & fero-ces motus sapientia emollire, nec malos mo- res consilio & disputatione ad virtutem eli-cere. Ea est eruditio otii cura ac gloria. Prin-cipi sufficit, providere; ne stultitia, ne temeritate, neve dolo & scelere, aut reipu-blicæ noceatur, aut singulis. nec ejus inter-est, utrum ab invitis, an a volentibus, u-trum ab imperitis & segnibus, an a doctis atque intelligentibus, publicæ tranquillitati & civili omnium conjunctioni serviatur. adeo nihil monet, nihil suadet: tantum imperat & vetat; legesque suas metu & pœnis cir-cumdat, ac munit: nec perfectas ponit; sed quas ferant seculi ingenia, varia, rudia, & affectibus nimis obnoxia. quod si velit, ea ad virtutis ac sapientiæ rigorem inflectere anxia legum diligentia: profecto non intelligit hu-manæ

24 GERARDI NOODT DISSERT.

manæ imbecillitatem conditionis; aut ferus est ac crudelis, si ea non movetur. qua enim ratione aut spe jubeat aut vetet, quod a luxuria, avaritia, rusticitate, socordia, ineptia, libidine, temeritate tam late regnante, ne suppliciorum quidem comminatione impetrat? nec tantum frustra, sed etiam injuste, puniret non observantes quod eorum vires egreditur. quid, si præterea metui possit, ne quod optime præcipitur, sine periculo majoris mali sperari nequeat? Sed apparet, non oportere Principem, bonum, gravem, sapientem, ac publicæ studiosum utilitatis, semper quæ honesta sunt legibus imperare, & interdum quæ turpia sunt, permettere debere.

Ignoscite, AA, si vestra abutor patientia: si diligentius, quam exspectastis, explicui civilis conjunctionis originem, causam, finem. interfuit, demonstrari, quidquid pœnis alligatur, publica tranquillitate, & tutela bonorum corporis ac fortunæ, circumscribi: cætera libera esse, & suo cujusque arbitrio permitti: quia sic, quid de religione habendum sit, supervacuum fuerit adjicere. cum enim magis se ad animi cultum

tum moveat, quam ad finem civilis felicitatis: omnibus certe seculis occurrant gentes, non minus Deorum cæremoniis, quam fermone ac regionibus, distinctæ, & tamen legibus, opibus, copiis, pace belloque perinde illustres, validæ, beatæ: ipsi integris judicate animis, an impulerit coituros in civitatem ratio, venerationis divinæ sanctitatem legibus atque imperio sine causa subjicere. quantum est quod ago? quam, si cætera spæctes, tenue? at ne potuere quidem, ut maxime voluisse dicantur, servam legum facere religionem. cum enim magis divino munere, quam humano arbitrio, configatur: quæso, ullone modo, illove jure, aut sub hominis deliberationem cadere, aut ejus pactionem recipere, potest? Quid ergo est? sic existimo, AA, magnam esse atque excellentem Principis in civilibus negotiis auctoritatem: sed in religione non supra cæteros haberi: ac si ei præscribat regulam quam & pœnis adversus contumaces fanciat; divini; id est, alieni, rem imperii attingere: nec tantum nihil magnopere præstare, sed ne a tyrannide quidem excusari posse.

Hactenus, AA, religionem ab humano

D impe-

26. GERARDI NOODT DISSERT.

imperio vindicavi. tempus est, ut excutiam argumenta quibus ei subjici videatur. Primum ajunt, viam veri, atque ipsam beatæ vitæ, esse unam: quam si quis ignorat aut præterit; quid honestius, quid justius, esse, quam ut & volens, & invitus, ei a Principe æque pio, ac felice, ejusve nomine a sapientibus, sanctis, ac religiosis, viris, utique Dei vice, quacunque ratione communi humanitatis jure admovetur? quid magis privatam decere fortunam, quam ut audiat majestatem divinæ proximam: cum præferat de ejus utilitate non civili, exigua, momentanea, sed infinita, atque æterna, non minus provide, quam benigne sollicitatur? Videlis, AA, argumentum; sed, ut arbitror, leve atque inane. quid enim habet quo nostram oneret sententiam? si vacat; vertite, evolvite, examine, singula. accipietis verborum strepitum, sensum nullum. Ain' tu? agam, AA, quam potero simplicissime. Nobis quos cœlestis juvat & circumstat doctrina, una occurrit, vera, & certa, ad salutem via, sed quæ est nostra, non est aliorum quibus non æque favet Deus, aut spes, aut fortuna. variant per terrarum orbem

sextæ,

sectæ, etiam Christiani nominis, ne quid de Judæis, Gentilibus, Mahomedanis, aliis, addam: nec ea lis, et si omnes peræque exerceat, mera ratione & nudo gentium jure de quo disputamus, transfigitur. Ita sit una salutis via: tamen cum de una ambigitur, & multæ ostenduntur ex quibus suam quisque commendat diligentissime: quod dubium est, utrum oporteat me, judicii mei, an alieni, fidem sequi: cum interim, ut salvus sim, magis mea, quam alterius, intersit? Deinde, si oportet me, in re animi mei parere alii: cui præsertim credam? Principi fac, esse rerum divinarum rudem atque ignarum: (nam gigni a Principe fortuitum est: nec semper bona mens cum nobilitate & opibus conjungitur) fac, qui est dominantium mos, magis imperio & auctoritate, quam suasione & doctrina, experiri. fac, litteris valere; & quod intendit, argumentis urgere. et si, AA, jam pulchrum ac laudabile sit Principis consilium; multumque tam raræ debeam humanitati: nisi tamen animum meum redarguat firmata probataque veritate; quam habeo causam, cur salutis meæ damno me adscribam religioni aqua abhor-

D 2 reo?

reο? At enim privatæ est modestia; cedere majestati ejus cui rerum arbitrium dedit Dei & hominum consensus. Nempe id faciam in omnibus quæ meæ sint facultatis: fueritque forsitan tam prudentiæ, quam comitatis, paululum de jure concedere Principi: qui & alias prodesse mihi possit; & hic si damnum sentiam, facile inveniat solatia infelicis obsequii. Sed eo in numero non est religio. Deo ea debetur: & emineat supra cives suos Princeps: utamen si cum Deo componitur, privatus est; nec debet contumeliam suam putare; cum ei & meum & ejus dominum præfero: ego vero si sapiam, adeo stultæ atque impiæ indulgeam adulationi; ut post Principem ponam Deum? ac uise si fidei atque amicitia excidam, de me actum est: atque ita, ut numquam spes sit, fore; ut a minore potestate adversus maiorem causa mea redintegretur.

Sit hoc, inquieris, si de religione, ejusque capitibus, jure imperii decernat Princeps: aliud tamen est, si quod collegium religiosum, ac sacrum, nec minus virtute, quam sapientia, venerabile, ejus venia in suffragia eat Dei vice. Nihil muto in re animi: et si

Loco: 100 Q

in

in civili pariturus sim, utcunque cadat for-
tuna judicij: quia eam inter cives qualiter
qualiter finiri, publicæ interest quietis, etiam
cum non perfecte intelligitur. nunc vero re-
ligio quæstioni est: in qua me sequi fas est,
quod meo probatur animo; alioquin am-
pliare quæ enim mihi causa terminandi quod
mihi non paret, etsi aliis parere dicatur?
utrum voluit Deus, cum mihi mentem da-
ret rationis capacem, quid decernam de
summa rerum ac majestate, me aliorum, an-
mentis meæ, oculis intelligere? age vero,
ubi ad quod collegium me remittit Princeps,
atque id sanctum vocat, Deique nomine
convenire contendit; si tamen animo meo
non repræsentat spem veri & summi boni;
utrum mihi Dei, an hominum, deicta of-
fert? quo terroribus suis atque affectibus
impelli, an mirer? nec me vanitati titulo-
rum honorumque adquiescere oportet de
mea salute, & quidem æterna, sollicitum;
sed rationi nil enim ad me hominum auco-
ritas spectat; sed veritas disciplinæ denuo
quid interest, utrum invitum me ad erroris
consensum trahat Princeps; an jubeat, me
rapi ab aliis: quos meæ judices salutis ne-

D. 3. que

30 GERARDI NOODT DISSERT.

que feci , neque facere potui , multoque minus Princeps potest? Hoc amplius: subsistam etiam , ubi sententia in quam pedibus ire jubeor , proxima est ad beatam vitam : dum mihi non liqueat . quæ enim sapienti ac parenti naturæ legi , aut causa aut jus , in præsentiarum ingredi viam quam falsam putet : licet alioquin optimæ sit? scio ; potest viator ad destinatum locum pervenire alio , quam cogitavit , itinere . sæpe etiam nauta tempestate vel errore in portum delatus est . at quis sacris cæremoniis que quæ ei aut impia visa sunt , aut Deo ingrata , ad bonorum finem , id est , ad Deicamicitiam quæ demum religiosæ mentis devotione obtinetur , umquam pervenit ? Sed finiamus : satis enim demonstratum est , non esse Principi aut cuiquam alii jus , aut etiam causam ; cives suos aliosve armis , vel legibus , denique vi , metu , pœnis , alligandi certæ religionis formulæ : quia , si veram putabunt , sponte amplectentur quam eis ratio demonstrabit utiliem : sin minus ; ei cum Dei negligentia , atque in suam perniciem , assentientur . Quod si est : huc reddit oratio ; ut , si experta omnia sit , quibus valet , industria; nihil sit , cur homo

mo homini invideat libertatem de salute sua ex animi sui sententia judicandi: sive declinet novæ societatem disciplinæ; sive ab ea qua ante usus sit, in totum vel ex parte discedat: cum præsertim neque vis ei proficiat; & libertas nihil in rem publicam scelerate, nihil in alium injuste atque improbe, molitur.

Dices, Dei injuriam esse; cum ejus religio polluitur, aut desultoria levitate deseritur. Audio: sed quis tu es? quid tibi arrogas? quid tibi hic negotii? quo veritatem jure tu ulcisceris injuriam quæ non tua est? quin quod adversus Deum committi putas, ad Deum remittis; finisque, ejus esse & criminis, & ultionis, æstimationem. quid? quod de puniendo animi atque intellectus vitio, errore, labe, ne potest quidem alicujus, præterquam Dei, judicium esse. Non utar verbis, AA, res loquitur. quis animum novit? quis videt? nonne Deus? quis movet? quis flectit? quis regit? nonne Deus? quid homini in eo relinquitur? nonne obsequium? igitur an sit animi peccatum, quale, quantum, ipsumque an, quo tempore, quo loco, quo modo, quo usque, quem in finem denique,

nique, puniendum sit; potestne, si justi esse volumus, & cum ratione agere, per rerum naturam alias, quam Deus, cognoscere, intelligere, statuere? non potest. ut hæc omittam: cur te piget ejus quem Deus non odit; certe cum quo interim utilitatem solis atque imbris communicat; etsi posset eum statim & mille modis, si vellet, affligere, cruciare, perdere? quod si Deus & parcit & prodest ei a quo læsus fit: quid hominem facere decet cui non obfuit?

Esto: errat tamen & stulte, atque in religione: quo nihil divinis humanisque rebus, nihil naturæ fœderi, turpius atque exitiosius est. Per fidem! tu, o homo! in humano foro, quocumque id ornes nomine, vocas crimen, hominem suum animum in re animi sequi judicem? tu censes, omnium injuriam continere quod omnes, si voluntus boni videri & justi, facere naturæ legge tenemur? dic, amabo, quod criminibus nomen? quam dices ejus causam? non enim leve esse oportet quod humanum genus, atque ipsa elementa, contingit. Fugit, inquis, verum. Quasi scire possit quod eum scire noluit Deus. Quid, si recte sentiat quem tu

tu errare opinaris? quoties enim evenit, ut in eo quod vero proximum habetur, falsum, aut in hoc quod falsum videtur, verum continetur? Jam potest fieri, ut neuter rem videat, & uterque de se bene speret. tam difficilis, tam obscura, tam lubrica, est veri contemplatio. nec scio, an quid æque conveniat incerto litis, quam hominem homini parcere: tam certa lege humanæ coniunctionis. quamquam sit ea ingenii tui fortuna, ut ille longius, quam tu, a vero absit: quid ad te? si enim delirat; non tibi, sed sibi, delirat: ac si miserum dicere queas cui non æque faveat Deus; non idcirco improbum ac nefarium dicere poteris. fuerit igitur dignus cuius miserear. at non est dignus quem persequaris novo ac singulari odii genere. Nisi velis, cœco irasci, quod non videat, claudio, quod non incedat rectus, aut manco, quod non sit integer. Hæc, inquies, non hominis vitia sunt, sed naturæ. Idem putemus de errante, et si circa religionem: non enim suo vitio errat; sed infirmitate. infelix igitur est, non malus: nec jure humanæ societatis pœnam meretur qui adversus eam non deliquit.

E Ut

Ut torqueam, inquis, ut spoliem, ut occidam; sufficit libertatis invidiae, quod id ago invitus; nec odio, sed pietate, & spe servandi hominis alioquin perituri. an si præcipitare se quis in flumen, in puteum, inve immensam voraginem, præsumat, moveente insania; non pulcherrimum putamus facinus, vel invitum nolentemque servare? quid Jus Civile? nonne, cum damnatus ducitur ad supplicium, provocare ejus nomine permittit omnibus qui velint, etsi ipse qui damnatus est, sententiæ adquiescat, etsi resistat adversus provocationem? imitetur hoc vir pius, religiosus, sapiens. tueatur humana; nec deserat divina. utatur, si possit, doctrina; sin minus, metu, dolore, poena; ut doceri possit laxata contumacia, ac quod dicerit, feryare fideliter: æque tormentis actura gratias, ac æger honorem habet Medico a quo sæpe fame, aliquando siti, plerumque ingratis medicamentis, forte & uestione aut sectione, utcunque multo tardio, dolore, cruciatu, cum valetudine in gratiam reductus est. Pro Deus immortalis! quid audio? ipsa si loqui posset impudentia, alieno loqueretur ore? occurrite exemplo. de ludi-

Iudimur calumnia: & dum nullo jure sit quo
fævitia laffetur, aliquis de pietate gloriatur;
& cum perdit hominem, se comparat ei qui
inservit ac tuetur. si hæc humanitas, si amor,
si affectus juvandi hominis: quod odium;
quæ feritas, quæ pestis, dicetur? crudelis-
sime tyranne, si quod præ te fers, amas ho-
minem, si divinam ei pacem, si summum
bonum, procurare, serio instituis: ne affli-
gas, laceresve, hominis partem quæ non
voluntate, sed dolore, respondet. corpori
parce; & ut errores animo deleas, animum
ratione vince. nihil hujus correctioni facit
carnificina: nec mendaciis aut verbis fictis
quæ ista extorquet, conciliatur Deus, sed
animo, sed voluntate, & mente sincera ac
libente. at crudelitas semper est crudelitas.
nec umquam potest amor, atque affectus
servandi ejus videri quem frustra verberas,
crucias, vexas, quid dicam, occidis prius,
quam ad sanitatem ejus mens pervenit. imo
vide, ne qui verbis te pro amico geris, re-
bus agas quo nihil magis atrox, magis ho-
stile, atque abominandum, cogitari potest:
dum ejus cæde efficis, ut ne servari qui-
dem deinceps possit: qui ubi vitam per te

E 2 ami-

amisit, in æternum emendari ac servari nequit.

Mollienda tamen dolore & metu est pertinacia & inflexibilis obstinatio. Scilicet, tu obstinatum vocas quem ratione vincere non potes. Quid, si idem convicium faciat tibi? stat pro sua quisque sententia fortiter. tu adspernaris ejus argumenta quæ non placent tibi. ille non movetur tuis quæ frigent ei nisi regnum affectas, par utriusque causa est. neuter sustinet incidere in alieni erroris societatem. uterque vult sequi fidem mentis suæ, & quod dissidet in suum trahere colorem. cur in illo reprehendis quod ipse agis? aut cur de illo desperas, etiam cum nihil speras? quin cogita, fæpe quod nunc non sit, post fore; & Deum super nos res agere. quidquid est; non est pertinacia, constanza est, ei quod est vere & sine exceptione amandum, ita adhærere; ut non patiaris, te ab eo aut pretio, aut precibus, aut vi atque imperio, avelli: ac si miles bonus & fortis virtutem vel in hoste laudat: quanto magis veræ studiosus sapientiæ quæ homines primum Deo, deinde sibi invicem, jungit communione rationis, amet alterius a quo dif-

sen-

fentiat, pulchrum & laudabile propositum,
Deum omnibus præferre?

At enim sapientis est, Dei instituta, sacra, cæremonias, tueri. Non nego. immo fateor, ea, si justa, vera, & pia, sint, serio & summis opibus defendi oportere; meritoque haberri Deo similem, per quem Dei majestas exemplo optimo vindicatur. tantum quærimus defensionis genus; nec minus de eo, quam de religione, ambigimus. qui enim tibi placet sacrorum defensor miles aut carnifex, mihi ineptus, injustus, turpis, videtur. ac si licebit, quod res est, dicere: periit fides religionis; si, ut vera putetur, pœna facit. Abite igitur arma, abstinetе rapinæ, quiescite verbera, eculei, laquei, ignes. alia paranda defensio est. non egemus sævitia, nec scelere, ratione, sapientia, intellectu, firmatur religio quæ vera est. nisi quis potest credere atque intelligere quidquid ei imperatur; si de eo persuafus non sit. at inspicite intellectum, explorate animi rationisque vim ac proprietatem: summa huc redit, ut non sit humani arbitrii. tantum patitur, se doctrina duci & consilio regi; convictusque assensum necessariæ præbet

E 3 de-

38 GERARDI NOODT DISSERT.

demonstrationi extorqueri ne tota quidem crudelitatis officina potest. Quid si, (liceat enim mihi & hic uti numerorum exemplo) quid si, inquam, quis impotens & immanis tyrannus jubeat, me credere, duo & tria efficere octo? quid, si ostendat, paret, admoveat, omnem suæ carnificinæ artem? importunissime homo, si digitis meis compùtem, si adhibeam quam possim operam, ut expendam omnia: numquam potero, etsi velim, a me impetrare, ut putem, duo & tria plus, quam quinque, efficere. proinde quidquid cogis, quidquid minaris, frustra es. fallere possum, mentiri possum, dicere possum quod dolor extorquet. sentire quod animus, quod intellectus, refutat, non possum. Parem esse religionis conditionem, putate quos neque factio corrumpit, neque odium, neque ambitio, neque avaritia, præcipites agit. credite, sanguine, tormentis, rapina, malo, non defendi religionem, sed inquinari; denique, eam adeo voluntariam videri; ut, si profitentis animo destituatur, nulla sit.

Verum & virtus a vitiis in primis animo distinguitur: nec id impedit, quo minus le-

gum

gum necessitate virtutes ac vitia adstringantur. cur igitur legibus Dei cultus eximitur ideo, quod nisi voluntate regatur, vanus sit? Sentio, AA, confundi, quæ ratio distinguunt, legis & religionis officia. quæso, quid agit lex? disputat? minime. quid ergo? cavet. nec vult, eos quibus præest, bonos facere. contenta est, si assequatur, ne alios injuria afficiant. adeo tota ad actionem spectat: ac cum virtutem imperat, non eam voluntate atque animo æstimat; neque ut virtutem imperat, sed ut actionem reipublicæ utilē: cum vero vitium prohibet, non ejus detestationem requirit, sed prohibet noxiam reipublicæ actionem; bonumque civem etiam eum censet qui alioquin est vir malus. Hoc legi negotium est. aliud religioni sedet: ad sapientiam enim intendit; nec cogit, sed suadet; denique actione etiam veritati ac virtuti consentiente offenditur, si non a facientis animo proficiscitur: quia licet actio non indecora sit religioni, animus tamen ab ea discedit. an quod bonum est, potest tam pulchro censi nominē; ubi facientis animus quem humanis actionibus boni & mali judicem dedit Deus, id malum esse

esse judicavit? atqui non tamquam bonum fit, sed tamquam malum.

Interest, inquis, civitatum, qua forma, quo ritu, quibus cæremoniis, colatur Deus. Nempe, ne conventus fiant, quorum initiis in rem publicam conjurations, & adversus leges stupra, adulteria, incestus, cædes, parricidia, falsa, testimonia, fraudesve, cogitentur. non est enim religio qua perniciies humano generi inducatur. scelus est cui prætexitur color religionis. id cum turbat disciplinam, & strigat finem civilis coniunctionis: non obstat Dei veneratio, cur non perinde ad severitatem legum pertineat, ac si adhibita non esset imago religionis? Sic hominum sacrificia in Africa sustulit Tiberii principatus. sic Bacchanalia Romæ atque in Italia coercuit Senatus. cæterum, si innoxia sit religio, nec ad turpe atque improbum deflectat facinus, sed virtutem juvet, & bonos mores, sed agat, ut salva sit reipublicæ reverentia: quid est quod improbetur? nisi si quis non flagitia sectæ affinia, sed sectam, quamquam scelere vacuam, puniendam existimet. Sed hoc injusti ac feri & crudelis hominis esse, quis non videt? Melius ac sapien-

sapientius Senatus Ròmanus*, cum Baccha-<sup>* apud
Livium
lib. 39.
e. 18.</sup>
nalia everteret, ista fœda ac noxia, si quis
solegne & necessarium esse sibi Bacchi sa-
crum, nec sine religione & piaculo omitti
posse, apud Prætorem urbanum profitere-
tur: jussit, se a Prætore consuli; ac, si ei
permissum esset, quum in Senatu centum
non minus essent, ita id sacrum fieri, dum
ne plus quinque sacrificio interessent, neu
qua pecunia communis, neu quis magister
sacerorum aut sacerdos, esset.

At qui interpolant religionem aut mutant,
causam novis ac periculis præbent opinio-
nibus, inde conciliabula, conspirationes
turbæ, seditiones, civili conjunctioni mini-
me utilia. Nisi hoc credi, tuæ interest am-
bitionis, aut avaritiæ: qui invides novæ,
aut quam odisti, disciplinæ. Sed aliud vi-
sum fuit Ægyptiis: quos memoriæ prodi-
tum est, stabiliendo imperio variam excogi-
tasse religionem; ne conspirare omnes pos-
sent. Julianus quoque cum aperiri tem-
pla, arisque hostias admoveri statueret: ut
dispositorum firmaret effectum, nonne dissili-
dentes Christianorum Antistites cum plebe
discissa in palatium intromissos monuisse di-

F citur;

citur; ut civilibus discordiis consopitis,
quisque nullo vetante, religioni sua serviret
intrepidus: ut (quæ sunt Ammiani Marcel-
^{* lib. 22. c. 5.}lini verba *) *dissensiones augente licentia, non*
timeret unanimantem postea plebem. Sed quid
ego hæc commemoro exemplum rem spece-
mus: quæfo, quod periculum Principi aut
reipublicæ ab opiniōne, ac fœta, etsi nova;
dum neque aliena sit fabonis moribus; &
serviat venerationi summici imperii? nam si
perdendæ sit reipublicæ, non quia nova est
prohiberi debet, sed quia noxia. alioquin
quid fuit, quo se primi excusarent Christiani
adversus immanes Gentilium persecutio-
nes: ad quos utique doctrinam adferebant novam
atque inusitatam? Atqui suspecti sunt pri-
vati conventus, in primis nocturni. Sed qui
sunt integræ vitæ, & sceleris puri, nisi cogan-
tur metu, latere nolunt. taceo, quod his
addi potest arbiter. nec quid vetat, publice
definiri coëuntium numerum: sicut in Bac-
chi sacris, cum a Senatu indulgerentur, ob-
^{* ab. 39. c. 18.} servatum fuisse, ex Livo intelligimus*. po-
test etiam caveri legibus, ne invicem se
daiment fœtae, neque contumelia affiant:
positis pœnis, si quis contra fecisse dicatur.
postre-

postremo sit cuique accedendi, sit discedendi, libertas: invicemque patent, qui dissentunt, se homines esse qui facile errant & sape ceterum fallere alios dolo, malo non velint. ita si omnibus constet ratio integratis, famæ, ac pietatis: omnes Deo servient; si homini obnoxius erit unemo aodiis veror & orixis quæ erit causa; cunctis iudicium animi proferentibus citra, damnum affectus? nec magis Princeps sibi metuet a mortalitate; si non misceat se litibus innoxiis, & a civili vita ac ratione imperii alienis; neque aut unius proficit sectæ, alteram opprimat. quid multa? si neque a republica, neque a calumnia licentiaque conviciandi, sint litium incitamenta; neque ad rem publicam penetrabunt dissidia, & facile exspirabunt. si An quis nescit, quantis motibus agitata insuper fuerit quæstio de Sabbatho? quantis illa de Comæ utraque otamen evanuit, spreta a republica aut neglecta. quis hodie putat, violari religionem vetere illa & celebre de Antipodibus quæstione quam Lactantius & cæteri qui Christiani Patres appellantur, non fuerunt ausi errore ac impietate absolvere? quis credit, interesse religionis, nutrum sol-

F 2 movea-

moveatur, an terra; et si fuerint quin illud
 magnis usurint clamoribus? Jure Pontifi-
 cior usus scenoris & usuræ, vel modestissi-
 mus, nefarium habetur scelus, ac diris de-
 voventur qui contra hincere ausint. nec de-
 fuere ex nostris quibus idem placeret rigor.
 sed ubi respublika aliis utitur moribus, æque
 usuram ac locationem & conductionem cu-
 jus pars est, rem jure gentium liberam esse,
 omnes credimus. Profligata sunt, AA, pleraque quibus so-
 let Divini cultus veneratio humano imperio.
 ac civilibus legibus alligari. nisi dubitatis,
 an removenda saltem a republica atque ab
 hominum conjunctione sint error, supersti-
 tio, idolatria, & cætera religionis ludi-
 bria vanas atque impia; ne veræ nitor reli-
 gionis vicinitate sacrilegi contaminetur. E-
 go vero hanc sententiam non minus absur-
 dam esse, quam humano generi pernicio-
 sam, rebus vincam necessariis. quo modo?
 quæritis? finite, non enim impedio, Prin-
 cipem in honorem piæ & laudabilis sectæ
 inhibere superstitionem, vetare ineptias,
 purgare impietate seculum, una hæret diffi-
 cultas, nec satis consilii juvate, dicite,
 quid

quid deinceps negem Principi qui contrarias sequatur partes. est enim ubique pars imperii vigor; nec sua nulli improbabilis videtur disciplina adeo circumagis orbis potest: ac si cui liceat, falsam ac vanam coercere fecerit: cui nefas sit, evellere eam a qua dissentit? si enim falsa, si impia, expungi potest: quæ supereft quæftio, nisi an ea a qua disceditur, eo ex genere sit. de ea porro cuius notio, jurisdictio, coercitioque, erit? nonne ejus qui imperio prævalebit, aut armis, cuive is hanc facultatem dabit? ita vero obtinetur, ut divini cultus sinceritas, fides, auctoritas, jam non ratione ac sapientia constet: sed imperio, vi, atque armis, sustineatur. quo quid turpius, iniquius, aut stultius, sit, ipsi judicate. an quis Christi disciplinam, illam divinam, sanctam, plenam pudoris, modestiae, humanitatis, fortitudinis, fidei, constantiae, recte damnata fuisse tempore Neronis & deinceps opinetur: quia tum visa fuit his qui rem publicam obtinebant, exitiabilis superstitionis, ipsique qui eam profitebantur, & malefici & convicti odii generis humani dicebantur? quid? an postquam legibus approbata receperat?

ptaque fuit, verior & sinceriorque esse cœpit, quod ab ejus parte starent imperium, leges, arma, quam cum sola virtute & simplicitate defendetur? an magis ad errorem superstitionis accessere. Gentiles, quo tempore prohibita eorum sacra, eversæ aræ, & templo clausa, fuere; quam quo florentes imperio, impietatis innocentissimos & omni vacuos scelere damnarent Christianos? Quid attinet, proxima secula ad testimonium vocare? omnibus nota sunt. Nec tamen silentio præteribo. Thomam Cranmerum, Cantabrigensem Antistitem: quem cum Britanniae regno sub Maria contraria potiretur factio, idem consumpsit ignis; quo ipse, cum valeret sub Eduardo, a se dissentientes combussit. Sed apparet, non magis jus fasqué esse veræ, quam falsæ, religioni, alteram vi atque imperio coërcere aut perdere.

At enim vana ac Deo invisa est idolatria. Tamquam hanc laudet sanus atque intelligens; ac non potius fugiendam omni modo esse, arbitretur. Sed non hoc agimus, an oporteat virum bonum, gravem, ac sapientem, abstinere ab improbitate superstitionis impiaæ aut stultæ. unus est noster labor,

labor, an idcirco quod ad peccatum accedit, arcenda a republica atque ab hominum societate fit armis, legibus, pœnisque humanis? quod si quis putet; non subscriptam imprudenti & periculosa sententiæ. primum quid eo complectemur vocabulo: tam varia atque incerta ejus æstimatione? si vulgi, si sapientum, ingenia, mores, sectas, tot sententiis, tot ritibus, tot formulis, distinetas, considerabimus: quis erit finis, quis exitus? accedit, quod non est legislatoris, omnia quæ Deo invisa sunt, legibus punire. nil dicam de inclemencia, avaritia, luxuria, invidia, desidia, temeritate, ebrietate, intemperantia, libidine: quæ non procul peccato esse, & a Deo observari, quis dubitat? ubi tamen neque rempublicam attингunt, nec alios lèdunt; nonne effugiunt legum severitatem? quid turpius mendacio? quid perjurio? atqui de his silent jura: nisi aut rempublicam injuria afficiunt, aut alios cæterum ad Deum & mendax & perjurus remittitur. taceo, quod olim in urbe Rôma quotidie & prope palam etiam ab illustribus & honestis fœminis admittebatur abortus: nec tamen legibus vindicabatur; et si omnibus

48 GERARDI NOODT DISSERT.

bus haberetur impius atque execrabilis; antequam exilio eum puniri, jussere Severus & Antoninus. hoc amplius. A A quis credit, aliquando parentibus jus fuisse, infantes sanguinolentos non dicam exponere alienæ misericordiæ quam ipsi non haberent; sed præterea elidere, abjecere in aquas, in solitudinem, a feris devorandos, aut fame & frigore solvendos? horreō; cum cogito scelus impium, infandum, atrox. hoc tamen Græcia, illa sapientiæ atque humanitatis magistra, hoc Roma, illa rerum domina, quamdiu passa est? ne Constantinus quidem, recepta jam Christi doctrina, par fuit expungendo flagitio adulto & prævalido. primi ausi fuere, id capitali ulcisci poena Imp. Valentinianus, Valens, & Gratianus. Quod si tot ac tam insignia vitia legibus dissimulari, aliquando vult conditio reipublicæ, & ratio civilis utilitatis: quid mirum, si ne idolatriæ quidem, etsi bonis & sapientibus evitandæ, leges publicæ irascuntur; cum neque otium civitatis turbat, neque ejus utilitati intercedit?

Itane?

Itane? inquit aliquis, tu publicæ dabis utilitati, ut parcatur idololatriæ quam lex Mosaica, divina, justissima, optima, morte puniri jubet? Quisquis tamen es; etsi magna, ut par est, apud omnes sit legis auctoritas quam ipse Deus per Mosem Hebraicæ dedit reipublicæ: patere tamen, non omnia ejus capita his temporibus, his moribus, his locis, accommodari. Est sua cuique reipublicæ conditio: nec magis potest alicujus lex civitatis omnibus hominibus, omnibus locis, omnibus temporibus, usui esse; quam eadem potest medicina in tanto humanorum corporum, sexus, ætatis, aëris, ciborum, morum, ac vitiorum, discriminé omnibus prodeesse morbis. Prætereo leges quæ Moyses fixit de jubilæo, de fœnore, de pœnis furti atque injuriarum, de judicio Zeli, quod vocant, de abstinentia a sanguine, suffocato, aliis, quæ nusquam observantur: quis nescit, eum singulis viris plures una uxores permisisse: cum id hodie alibi capite, alibi levius puniatur, ubique apud Christianos flagitium habeatur: quid adulterium? nonne a Mose capitali plectitur supplicio? quod populus fere mediterraneus, & præfer-

G tim

50 . G E R A R D I N O O D T D I S S E R T .

tum rei rusticæ intentus, passim conjugii consuetudine frueretur: vir etiam quot vellet uxores haberet. Sed ubi tanta nostrorum legum severitas? populo mari vicino, matrimoniiisque sāpe & diu per terrarum orbem longe lateque dispersis. Jam divor-tiorum licentiam nonne extorsit Mosi civium ferocia, & animus ad iracundiam atque ultionem præceps? cum nostris moribus non habeant usum: nisi adulterio polluatūr matrimonium, aut procax ac petulans deser-tio ejus usum & finem auferat. Plura non addo, AA. intelligitis enim, legum oppor-tunitates ac pœnas non natura, sed publica utilitate, distinguunt nec utique quæ Hebræis utiles fuere, nostris moribus convenire. Magis exspectatis, nō vobis demonstrari, cur pœ-nam idololatriæ quam apud alios populos ab injustitia non libero, ea apud Hebraeos absolvam. id enim quo plenius vincam ob-jectæ evim difficultatis, adhuc demonstran-dum restat. Quid autem facilius? intelligen-tibus, non eam quæ in Hebræis fuit, alio-rum rationem esse: quia quæ Hebraici for-ma imperii fuit, allorum non est. An est, tanta alicuius reipublicæ fortuna, ut Prin-cipem

cipem habeat Deum? agnoscimus eum orbis dominum, & humano generi societate rationis imperare. sed cui scriptas leges ac cœilia jura ponat, constituta pacto civitate, quem populum indigites? fuit tamen hæc Hebræorum gloria, ut eos Deus suo fœdere atque imperio dignaretur: dum ei fidem servarent juris religionisque forma: in quam, interprete Mose, consenserant. hoc tam insigni publici juris capite continebatur communis omnium spes atque salus. hoc vivebat, hoc valebat, populus. hoc quisquis invito mutaret Deo; quid aliud agebat, quam ut imminueret reipublicæ majestatem? dum spiritum imperii, quo cohærebat, & regebatur, civile corpus, sciens dolo malo abrumperet; seque alii, quam qui legibus Princeps erat, nova superstitione subjiceret.

Audistis, AA, cum Hebraicæ indolem reipublicæ, tum causam quæ subnixa fuit lex de punienda morte idolatria. quam si quis nobis aut aliis aptet populis qui diversa utuntur imperii forma: nonne eum præ insano ad agnatos remittendum esse, optimo dicamus jure? Aut me fallit conjectura, aut

G 2   hoc

52 GERARDI NOODT DISSERT.

hoc senior animadvertisit Valentinianus : qui
 et si Christianam amplectetur disciplinam;
^{* lib. 30. s. 9.} inclavit tamen (quod Ammianus perhibet*)
 hoc moderamine principatus, quod inter reli-
 gionum diversitates mediis statit : nec quem-
 quam inquietavit, neque ut hoc coleretur im-
 peravit aut illud : nec interdictis minacibus
 subjectorum cervicem ad id quod ipse coluit in-
 clinabat, sed intemeratas reliquit has partes
 ut reperit. Fruere hac prudentia, justitia,
 & æquitatis, gloria, Imperator: qui quam
 animo tuo probabas religionem rite coluisti
 & caste : nec tamen aliam, si injuria vaca-
 ret, pro crimine haberi puniri que, passus
 es: ut, cum vir pius essem ac religiosus, si
 mul meminisses, te Principem esse, ac ge-
 rere personam reipublicæ: ad cuius fidem ac
 tutelam omnes pertinet qui ejus securita-
 tem, pacem, utilitatemque, non offendunt.
 adeo vix mihi temporo; ne tam honesto ac
 pulchro Ammiani testimonio vel tuam adjun-
 gam Constitutionem mitem, humanam, mo-
 destam: qua * ad Senatum, Haruspicinam,
<sup>* l. 9. Cod. Theod. de Maleficis & Ma-
 themati.</sup> inquis, ego nullum cum maleficiorum causis
 habere consortium judico: neque ipsam aut ali-
 quam præterea concessam a majoribus religio-
 nem

nein genus esse arbitror criminis. Testes sunt leges a me in exordio imperii mei date quibus unicuique quod animo inbibisset, colendi libera facultas tributa est. Nec haruspicinam reprehendimus, sed nocenter exerceri vetamus. At quemadmodum implevit ea Constitutione Valentinianus prudentis & egregii Principis officium: sic, si deinceps ipse, (ut fuit mobiles plerumque, saepe sibi adversæ, Principum voluntates, ob incerta confiliorum quibus, quasi fluctibus, non minus jactantur, quam juvantur) si, inquam, deinceps ipse, aliive diversum tenuerint iter; viderint. quo enim jure sibi sumunt quod eis neque ratio concessit, neque populi consensus: a quo justi vis imperii proficiscitur? jam age ejus exitus feritatis nonne quam semper atrox, tam generi humano, atque ipsis Principibus, passim fecundus, infelix, ac pestilens, fuit? sane dum inscitia, invidia, ambitio, superstitionis, avaritia, publicis adiutæ viribus, in paucorum gratiam subvertunt inquirendi veri libertatem, & studia sapientiae, tamquam malas artes, persequuntur; quid spei reliquum est, nisi ut rempublicam quidem ex tranquilla turbidam, ex

G 3 locu-

locuplete paupereim, ex frequente deser-
tam, ex potente infirmam, ex culta atque
ornata horridam ac squalidam, efficiant;
Principi vero, aut aliis qui eadem usi sint
sævitia, apud posteros dedecus, cominus
odium, insidias, pericula domi forisque
postremo vecordiæ suæ pœnitentiam seram
ac vanam, pariant? possem id multis exem-
plis, quam vetustis, tam recentibus, ostendere,
AA; sed aqua effluxit; & sufficit,
liquere quod demonstrandum ifuit, in reli-
gionem esse Dei imperium, hominum non
esse. Hoc agam tamen quod ab omnibus
intelligi, omnibus pretium est: laudabo for-
tunas nostras; quod, dum Deum Optimum
& Maximum suo quisque more & ritu ex
animi sententia veneramur, sit cœlesti bene-
ficio, & pietate ac providentia æternæ hu-
jus reipublicæ, ut neque carnificem metua-
mus, neque militem, neque sacerdotem
aliquem, impium, vanum, crudelem, su-
perbum, honestissimi ac sapientissimi cuius-
que hominis, maximi, medii, minimi, bo-
nis, famæ, vitæ, libertati, improbe ac fla-
gitiose insidiantem. Incubuit majoribus no-
stris tyrannis, tam cruenta, tam dira, tam
dete-

detestabilis , contempto omni divino atque humano jure. sed illi avitam libertatem magno animo & pari gloria asseruere , assertamque nobis propriam ac perpetuam optimo jure dedere. nostra hæc cautio est , ne simus tam generoso indigni sanguine , neve frustum tanti , tamque inæstimabilis , boni inertia ac socordia amittamus : sed quam a parentibus optimis ac sanctissimis accepimus libertatem , patriæ , liberis , posterisque , quibus post Deum nihil carius nobis esse aut potest aut debet , meram atque illibatam in omne ævum plena fide relinquamus.

D I X I .

1. 1. 1948. 1948. 1948. 1948. 1948. 1948.
1. 1. 1948. 1948. 1948. 1948. 1948. 1948.
1. 1. 1948. 1948. 1948. 1948. 1948. 1948.
1. 1. 1948. 1948. 1948. 1948. 1948. 1948.
1. 1. 1948. 1948. 1948. 1948. 1948. 1948.
1. 1. 1948. 1948. 1948. 1948. 1948. 1948.
1. 1. 1948. 1948. 1948. 1948. 1948. 1948.
1. 1. 1948. 1948. 1948. 1948. 1948. 1948.
1. 1. 1948. 1948. 1948. 1948. 1948. 1948.
1. 1. 1948. 1948. 1948. 1948. 1948. 1948.
1. 1. 1948. 1948. 1948. 1948. 1948. 1948.
1. 1. 1948. 1948. 1948. 1948. 1948. 1948.
1. 1. 1948. 1948. 1948. 1948. 1948. 1948.
1. 1. 1948. 1948. 1948. 1948. 1948. 1948.
1. 1. 1948. 1948. 1948. 1948. 1948. 1948.
1. 1. 1948. 1948. 1948. 1948. 1948. 1948.
1. 1. 1948. 1948. 1948. 1948. 1948. 1948.
1. 1. 1948. 1948. 1948. 1948. 1948. 1948.
1. 1. 1948. 1948. 1948. 1948. 1948. 1948.

